

V I R I – S O U R C E S

Pričevanje Josepha Kuhna o povojnem nasilju in prikritih grobiščih v okolici Maribora¹

(Prevod Tomaž Ivešić)

V KREMPLJIH JUGOSLOVANSKE OZNE

Iz vsebine:

Neusmiljene oblasti

Mučenje

Pred oznovskim sodiščem

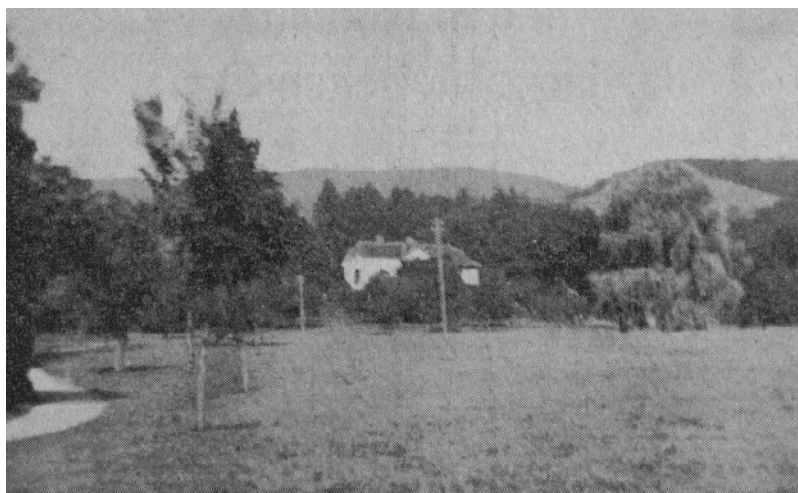
Epilog

NEUSMILJENE OBLASTI

Štiriindvajsetega januarja 1947 sem prestopil mejo svoje domovine in od tedaj živim varno in svobodno. Včasih so bili ti pojmi zame prav tako samoumevni kakor za vse moje rojake v Švici, kjer so med vojno in po njej takšni tudi ostali. Toda sedaj prihajam iz države, v kateri so posamezniki postali brezpravni,

¹ Besedilo ki sledi, je slovenski prevod nemškega poglavja knjige *Schicksal über uns: Das Geschick des Auslandschweizertums in verbürgen Erlebnisberichten tiefster Tragik: Ein Roman der Wahrhaftigkeit den das Leben Schrieben*. Ur. Albert Küng, Luzern, 1948, str. 79–100. Slike so prav tako vzete iz tega istega poglavja, kakor tudi besedila pod njimi. Prevodu sem dodal določene komentarje pod črto ter oglate oklepaje [] v samem besedilu v želji po boljšem razumevanju le-tega. Ker je moje znanje nemščine (še posebno švicarske nemščine) omejeno, sem se za pregled in popravke prevoda zatekel k zgodovinarju in nemcistu Maticu Batiču. Za njegove popravke in komentarje bom večno hvaležen.

bolj nemočni kot prašni delec v vetru. Govorim o Jugoslaviji. Tega, kar sem moral tam pretrpeti, ne more zares opisati nobeno poročilo: človeški jezik je preslaboten, da bi lahko opisal mučenja, ki sem jih pretrpel v času svoje 16-mesečne ječe, ki sem jo pretrpel po nedolžnem, da bi si bralec lahko o tem ustvaril resnično ustrezen vtis. Skozi prebrane besede se človek hitro prebije, toda za vse tegobe, grenkobe in grozna ponižanja, ki se skrivajo za njimi, vem le jaz sam, kajti zame to ni le poročilo, ampak strašna resnica, resničnost, ki sem jo komaj preživel.

To je bila pohorska domačija v Razvanju pri Mariboru, ki je bila več kot 20 let nepretrgoma moja neokrnjena lastnina. Z aktivnim obdelovanjem in povečevanjem [posesti] sem dosegel najboljše uspehe. Jugoslovanska kraljeva vlada je priznala moje gospodarstvo kot učno in vzorčno posest in jo zato dobro subvencionirala.

Rodil sem se leta 1888 kot sin velikega kmetovalca v aargavski pokrajini Freiamt. Po zaključku obveznega šolanja sem obiskoval kmetijsko šolo v Bruggu in nato kot najstarejši sin delal na očetovem posestvu. Vojaško obveznost sem opravil pri konjenici in med prvo svetovno vojno postal narednik.

Ker zame še ni bilo ustrezne zamenjave, sem na prošnjo poveljnika [konjeniškega] eskadrona leta 1919 opravil še eno leto redarske službe v Zürichu kot prostovoljec in nato vzel enoletni dopust v tujini. Švicarski uvozni konzorcij za klavno živino me je odposlal kot zastopnika oziroma nakupovalca na Madžarsko in zlasti v Jugoslavijo, kjer sem v letih 1920/1921 delal za to podjetje.

Usoda je hotela, da se po koncu te naloge nisem več vrnil v Švico. V Jugoslaviji sem se poročil in prevzel pohorsko kmetijo v Razvanju pri Mariboru, srednje veliko poljedelsko gospodarstvo, ki je obsegalo 30 hektarov zemlje. Z aktivnim obdelovanjem in povečevanjem [posesti] mi je uspelo, da

je jugoslovanska kraljeva vlada priznala moje gospodarstvo kot učno in vzorčno posest in jo zato dobro subvencionirala. Specializiral sem se predvsem za sadjarstvo, svinjerejo, rejo kokoši in čebelarstvo. Pod državnim nadzorom sem izvajal različne poskuse gnojenja in selekcije semen. Iz vzreje svinj, katere obseg je vedno nihal med 90 in 100 glavami, sem letno državi oddal od 70 do 80 plemenskih prašičev in ravno toliko svinj. Prav tako sem uspešno vodil tudi rejo kokoši; na vsem Štajerskem je bila na mojem gospodarstvu vodena edina pasemska knjiga. Vse srednje in strokovne šole so k meni letno vodile

Ko sem, do dna duše pretresen, opazoval ta sprevod zapisanih smrti, še nisem slutil, kako hitro bo tudi mene doletela zla usoda.

svoje učence, da so tu poslušali strokovna predavanja. Med nemško okupacijo je bila vzreja sicer nekoliko zmanjšana, a uspelo mi je ohraniti dragocene plemenske živali.

Po t. i. »osvoboditvi« so me 8. maja 1945 partizani napadli in deloma oropali. Ukradli so mi pet glav dragocene pasemske živine, dva avta, zbirko pisemskih znamk, ocenjeno na 120.000 švicarskih frankov, nakit v vrednosti 50.000 frankov ter dve polni vozili zalog, perila in raznih drugih uporabnih predmetov.

Komaj sem si prestrašen opomogel od napada, me je 23. maja 1945 OZNA (Organizacija za nacionalno obrambo)² na moji posesti neutemeljeno aretirala in poslala v sodni zapor³ v Maribor.

Ozna je organizacija, ki je podobna Gestapu⁴ in GPU.⁵ Proti odločitvam in samovoljnim dejanjem te institucije ne obstaja – kot kaže moj primer – nobena možnost pritožbe oz. obrambe, skladne z našim razumevanjem pravosodja. Kdor si drzne postaviti se za eno od žrtev Ozne, mora sam računati s svojo takojšnjo aretacijo. Številni so shirali v koncentracijskih taboriščih in umrli zaradi posledic epidemij, lakote, trdega prisilnega dela ter mučenja. V teh taboriščih so se nahajali predvsem intelektualci, duhovniki, akademiki, industrialci in posestniki. Videl sem, kako je le ena beseda simpatije do Amerike, Anglije ali katere druge demokratične države pripeljala do aretacije in zaplembe premoženja. Mnoge so posebni oddelki ustrelili na pragu njihovih hiš ali jih skupinsko likvidirali pred protitankovskimi jarki in bombnimi jamami ter jih nato v njih zagrebli. V bližini Maribora se nahajajo približno štiri kilometre dolg protitankovski jarek, ki je domala napolnjen z žrtvami, kakor tudi na stotine bombnih lijakov na istem področju. Ocenjujejo, da se tam nahaja več kot 30.000 zagrebenih žrtev, ki so bile likvidirane brez vsakega sodnega postopka.⁶

² Pravilno je Oddelek za zaščito naroda.

³ Najverjetneje je pod sodni zapor mišljen preiskovalni zapor, ki so ga imeli na sodišču. Glej: Zdenko Zavadlav, *Iz dnevnških zapiskov mariborskega oznovca*. Maribor, 1990, str. 35.

⁴ Tajna državna policija v Tretjem rajhu s polnim nazivom Geheime Staatspolizei. Podrobneje glej: Lucas Saul, *Gestapo*. London, 2015.

⁵ Državna politična uprava je bila sovjetska varnostno-obveščevalna služba, nastala leta 1922 iz Čeke (Izredna vseruska komisija za boj proti kontrarevoluciji, špekulacijam in sabotажam) ter se nato reorganizirala in se leta 1936 preimenovala v NKVD (Ljudski komisariat za notranje zadeve). Podrobneje glej: Rupert Bulter, *Stalin's secret police*. London, 2015.

⁶ Kuhn najverjetneje misli na protitankovski jarek na Teznem, ki ni dolg štiri kilometre, ampak slab kilometer, po ocenah Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč pa se nahaja v njem okoli 15.000 žrtev. Glej: Jože Dežman, *Tranzicijska pravičnost. Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005–2008.*, ur. Jože Dežman, Ljubljana, str. 413.

Dva dni pred aretacijo sem videl, kako so skupino več sto žena in mož, oblečenih zgolj v srajco ali spodnjice – tudi popolnoma goli so bili vmes – gnali proti enemu izmed teh protitankovskih jarkov. Njihova telesa so bila iznakažena zaradi trpinčenja in mučenja. Roke so imeli na hrbtu zvezane z žico, nadaljnje so bili v dvoje skupaj zvezani na ramenih in rokah in končno privezani še na bodečo žico med njimi, tako da so vsi skupaj predstavljali neprekinjeno verigo. Z brzostrelkami so bili ti nesrečniki na robu protitankovskega jarka pokošeni in nato na istem mestu zasilno zagrebeni. Ko sem, do dna duše pretresen, opazoval ta sprevod bede, še nisem slutil, kako hitro bo poguba dohitela mene samega.

Od 23. maja do 8. septembra 1945 sem bil zaprt v sodnem zaporu v Mariboru. Ne morem obnoviti vsega duševnega in telesnega mučenja, ki sem ga tam pretrpel. Posamezni pripetljaji so bili tako grozni, da doslej o njih še nisem spregovoril; tudi tukaj jih ne morem niti nakazati. Toda že preostanek je dovolj strašen. 105 dni⁷ nisem videl sonca, lune ali zvezd; okno moje celice se je odpiralo neposredno v temen zid. Nobena oblika mučenja, od srednjeveških načinov pa do moderne električne torture, nam ni bila prihranjena. V nadaljevanju navajam zgolj nekatere.

MUČENJE

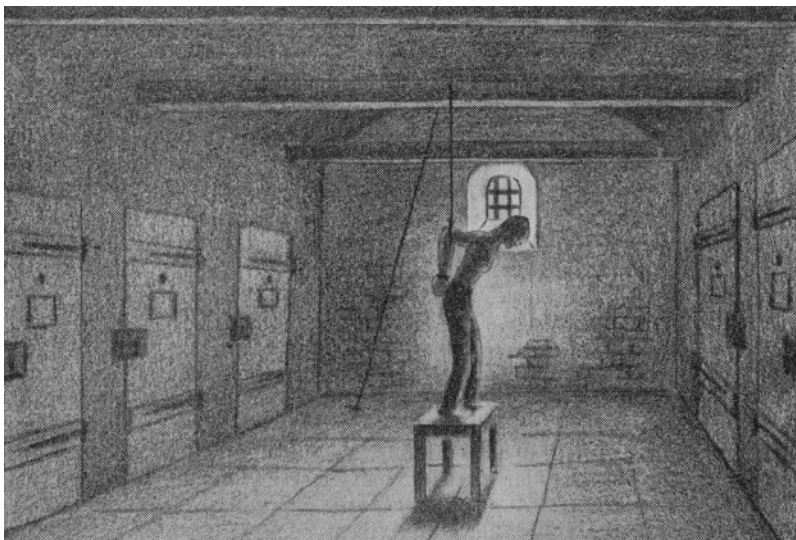
V noči na nedeljo so se stražarji pogosto hudo pijani vračali v zapor [in] se nato zabavali z mučenjem zapornikov. Starejši, osiveli možje so morali za zabavo teh mladih fantov neprestano hoditi po rokah in nogah okrog in se vzajemno brcati, dokler niso padli. Če tega niso počeli dovolj močno, so sami dobili brce. Občasno so morali zaporniki na dvorišču leči drug ob drugega, pijani stražarji pa so nato čez njih hodili z okovanimi čevlji ali pa se celo vozili z motorji preko teh živih »tal«.

Priljubljena oblika torture je električna, ki so jo radi uporabljali predvsem pri mladih ljudeh. Žrtev so na hrbtu in na prsih priključili na električni tok, tako da so telo neprenehoma prešinjali električni sunki. To metodo so uporabljali tako dolgo, dokler se žrtev ni nezavestna sesedla. Sam, hvala Bogu, nisem bil nikoli izpostavljen tej obliki mučenja, zato pa so jo izkusili ostali sojetniki.

Ob hišni preiskavi na mojem posestvu je Ozna našla mojo [vojaško] službeno knjižico in iz nje izvedela, da sem leta 1919 sodeloval pri ponovni vzpostavitvi reda po nemirih v Zürichu. Za kazen sem bil obešen za ramena, kar

⁷ Kuhn govori o 105 dneh, medtem ko je v uvodu knjige pod fotografijo celice mariborskega zapora zapisano 111 dni.

zaradi trganja prsnih mišic povzroča blazne bolečine. Ko sem omedlel, so me sneli in me pustili ležati na tleh.

Kot vojak sem leta 1919 sodeloval pri zatrtju nemirov v Zürichu. To je bilo razvidno iz moje [vojaške] službene knjižice, ki so jo našli med hišno preiskavo. Za kazen so mi na hrbtu zvezali roke. Nato sem bil prisiljen stopiti na pručko, ki so jo izmaknili, ko sem bil obešen za komolce. Telo je tako prosto viselo, ne da bi se dotikalo tal. Tako visenje v zraku je povzročala grozne bolečine zaradi trganja prsnih mišic. Končno je mučenec izgubil zavest.

Izredno bolečo metodo mučenja so izvajali tako, da so moškim na posebno občutljive genitalije zvezali opeko in jih prisilili, da so tako tekali okrog. Ko so se žrtve zaradi neverjetnih bolečin zgrudile, so jih tako dolgo topli z jeklenimi palicami, da so se spet dvignile in nadaljevale. To se je nadaljevalo tako dolgo, dokler niso mogle več vstati.

A najbolj grozna izmed vseh oblik mučenja je bila lakota, ker ji ni bilo konca. Ob prihodu v zapor sem bil mož nadpovprečne telesne moči, zmožen dvigniti in nositi breme štirih kvintalov.⁸ Visok sem 188 cm, moja normalna telesna teža je takrat znašala 102 kg. Po nekaj mesecih v zaporu sem shujšal na 64 kg in postal tako šibak, da nisem bil zmožen sam stati na nogah. Naša hrana je bila dnevno sestavljena iz skodelice juhe, ki so jo kuhali iz kuhinjskih odpadkov, predvsem krompirjevih olupkov, in ki so nam jo dajali brez soli in maščobe, tako da ni bila v resnici nič drugega kot topla temno obarvana

⁸ Kuhn ima v mislih nemške kvintale, mersko enoto, enakovredno približno 50 kg in ne 100 kg, kar si pod tem izrazom običajno predstavljamo na Slovenskem.

voda. K temu so dodali košček kruha, ki so nam ga nato v mesecu avgustu v celoti odtegnili.

Nihče, ki tega ni sam doživel, si ne more predstavljati, kaj lahko po mesecih mučne lakote nastane iz človeka: zdrsne pod raven živali. Ko mi je bilo pred mojim priprtjem rečeno, da zaporniki zaradi nadčloveške lakote začnejo jesti poginula telesa svojih tovarišev, sem to zavrnil kot neokusna pretiravanja. Toda v zaporu v Mariboru sem zadevo videl z lastnimi očmi. Sam sicer nisem potonil na to raven, vendar so bile ure, ko nisem bil daleč od tega.

Nekega dne je sojetnik videl v smrdljivem blatu kos klobase. Bil je očitno odvržen kot pokvarjen, saj je bil močno plesniv. Odločili smo se kos izvleči, ga oprati in porazdeliti med sojetnike. Cele tedne smo nato govorili o srečnem dnevu, ko smo našli ta košček klobase. Do kakšnega stanja končno pridejo zaprti ljudje, ki dnevno pred seboj vidijo smrt in ki morajo biti ob strašnem zlorabljanju priča dejstvu, da njihovi tovariši zapuščajo celico, ker odhajajo na morišče, lahko prikaže naslednji primer. Pajka, ki si je na stropu spletel svojo mrežo in se nato vsak dan spuščal po svoji nitki navzdol na steno, smo vsi tako pozorno opazovali, da nam je več tednov vseskozi prinašal razvedrilo. Njegova igra je vsem predstavljala pravo razodetje in vsi smo bili globoko žalostni, ko nekega dne svojega dnevnega opravila ni več ponovil, ker je poginil. Sedaj nas je ta živalca prav tako zapustila in skoraj vsem so pritekale solze iz očesnih jamic čez shuššana lica.

Na koncu prvega obdobja trpljenja sem bil končno priveden pred preiskovalnega sodnika. Na osnovi vražje oznovske metode sem moral pred tem prestati nekaj »preizkušenj za živce«, ki naj bi zlomile mojo voljo za odpor. Med drugim mi je bilo rečeno, da bom usmrčen s strelom v tilnik. V moji prisotnosti je bila vojaškemu stražarju izročena ustrezna pištola, ki jo je pred mojimi očmi nabil in nato prislonil na moj tilnik. V zadnjem trenutku je orožje uperil navzgor, tako da je krogla priletela v strop. Lahko si dolgo predstavljamo, da bi v takem trenutku ostali pogumni in zbrani, a v odločilnem momentu nam kljub vsemu popustijo živci. Lakota, ponižanje in izredno mučenje povzročijo stanje, ki si ga komaj lahko predstavljamo.

Obtožba, ki so jo vložili proti meni, je bila od začetka do konca zlagana. Moja krivda je bila zgolj v tem, da sem pripadal posestniškem razredu; to je vedel sodnik ravno tako dobro kot jaz. Kljub vsemu šikaniranju nisem želel priznati dejanja, o katerem nisem vedel nič, nakar je sledilo grozno trpinčenje. Okrvavljenega in z raztrganimi oblačili so me vrgli v mojo celico.

Od 36 sojetnikov, s katerimi sem bil skupaj na začetku svoje kalvarije, so ostali pri življenju zgolj trije, ostali so umrli od lakote, zaradi tifusa ali so bili ponoči odpeljani in usmrčeni. Žrtve so vsako noč zbrali pred vrati naše celice, jih popolnoma slekli, zvezali z žico in jih po hudem trpinčenju in psovanju odpeljali. Vsako noč smo slišali njihove mučne krike, dokler ni ječanje postalo

tišje in tišje ter končno prenehalo. Te vsakonočne »scene« so bile tako grozljive, da so nekateri sojetniki zaradi njih zblazneli, tako npr. inženir Mach, Avstrijec po rodu, ki je prej vodil tovarno.⁹ Mach je te nočne živčne obremenitve zdržal samo tri dni, nato so se pri njem pokazali prvi simptomi preganjavice. Po tem so ga odpeljali in usmrtili.

Kljub vsemu smo naslednje jutro zavidali tistim, ki so se poslovili s tega sveta. Pred usmrtitvijo nismo imeli več skoraj nič strahu, mnogo bolj smo se bali mučenja ali dolgotrajnega umiranja na kamnitih tleh brez pomoči, brez nege, samemu sebi in še bolj tovarišem v breme. Tudi sam sem se vsako jutro zbudil z željo, da me danes zadene milostna krogla in tako odreši trpljenja.

Zaradi prenapolnjenosti celice smo ponoči ležali tako tesno drug ob drugem, da je vsak lahko ležal le na boku; to je zelo »olajšalo« okužbo pri izbruhu bolezni. Neke noči, ko sem ležal poleg hudo tifusnega sojetnika, sem tudi jaz nenehno čutil drget mrazu čez hrbet in zato sklepal, da sem se tudi sam okužil. Zjutraj sem nato odkril, da je moj sosed že dolgo pred tem preminil ter da je bil hlad trupla tisti, ki me je ponoči pretresel do kosti.

87-letni vinogradniški posestnik iz moje vasi, ki si je z mano delil celico, je tako zelo shujšal do kosti, da si kaj takega nikoli ne bi mogel niti zamisliti. Ob smrti je tehtal le še 30 kg. Rumena, gubasta koža je prekrivala zgolj še kosti. Meso in mišice so bile v celoti shirane. Nesrečnik je bil še 24 ur pred svojo smrtjo zaradi lakote tako pretepen, da so gole kosti stopile na plano, a tedaj že ni bil nič več pri zdravem razumu.

8. septembra 1945 sem bil ponoči pripeljan v moško kaznilnico Maribor, kjer so me zaprli v enoposteljno celico, v kateri je bilo tedaj zaprtih sedem do osem moških, tako da se je bilo v njej komaj mogoče premikati. Celo zimo sem preživel v tej celici brez gretja pri nezastekljenem oknu. V celici ni bilo ležišč; spali smo na golih tleh in šele konec januarja smo prvič dobili odejo. Dan in noč se mnogo tednov in mesecev sploh nisem mogel ogreti in sem dobil, predvsem na nogah, hude ozeblin, zaradi katerih še danes trpim ter težko hodim. Tudi v tem zaporu je bilo ravnanje [z zaporniki] brutalno, hrana pa pod vsako kritiko. Po drugi strani pa ta zapor ni bil tako hermetično zaprt pred zunanjim svetom, tako da sem si lahko priskrbel dodatna živila, ki so mi jih priskrbeli dobri prijatelji in kasneje švicarsko poslaništvo. Brez te dodatne oskrbe, ki je bila na žalost večkrat deloma ali v celoti ukradena, ne bi mogel v takih razmerah nikoli preživeti zime.

Velika sreča v nesreči je bila, da mi je uspelo iz tega zapore poslati več pisem na [švicarsko] poslaništvo v Beogradu, v katerih sem opisal svoje strašno

⁹ Verjetno Walter Mach, ravnatelj in solastnik podjetja Štajerska železnoindustrijska družba v Zrečah. Podrobneje o njegovem sodnem procesu glej: Milko Mikola, *Sodni procesi na Celjskem 1944–1945*. Celje, 1995, str. 68.

trpljenje. Kako in po kom je bilo to mogoče, zaradi varovanja dotične osebe na tem mestu ne smem povedati. V enega od teh pisem sem dodal še sporočilo za svojo ženo, ki se je tedaj že dolgo nahajala v Švici, ter prosil za nadaljnje posredovanje sporočila po kurirski pošti. Ambasador Zellweger¹⁰ tej prošnji ni ustregel. Obljubljeno mi je sicer bilo, da potekajo prizadevanja za mojo osvoboditev, a nikoli se nisem mogel prepričati, ali so zares obstajala; vsekakor nisem nikoli imel občutka, da sem deležen teh naporov. V istem peklu je trpel še en švicarski državljani po imenu Schärer, čigar zločin naj bi bil v tem, da je bil pred tem direktor velikega državnega podjetja. Sodelovanje s prejšnjim režimom je zadoščalo, da so v njem videli ljudskega sovražnika.

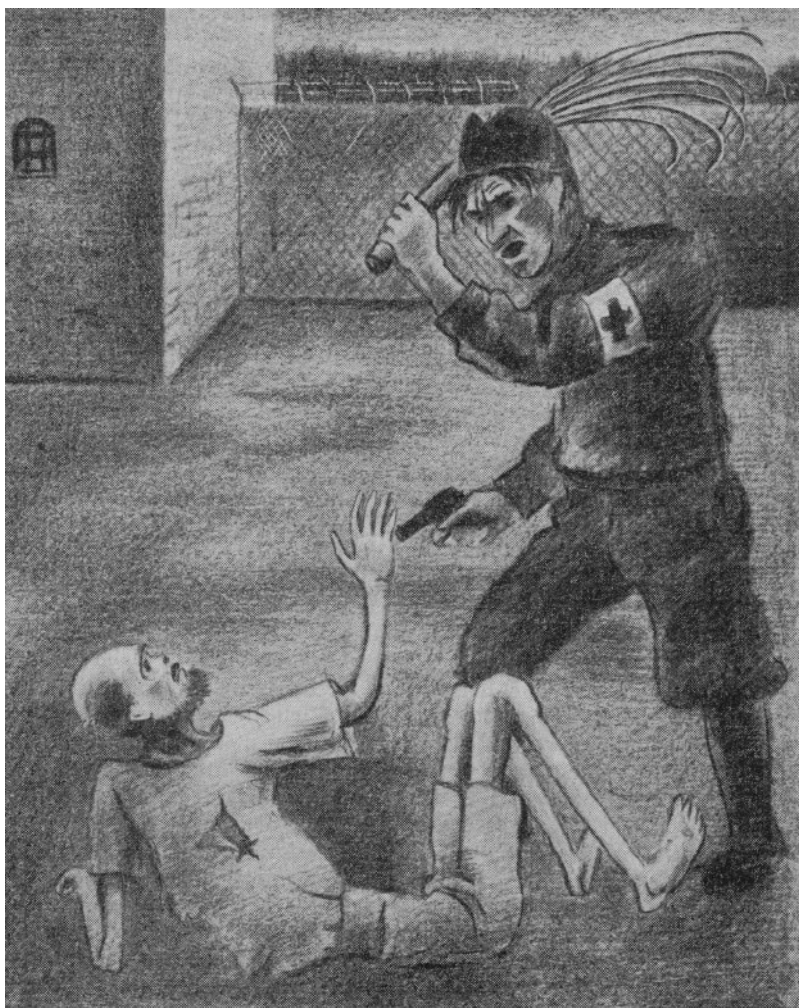
Švicar v tujini se mora v dobrem in slabem prilagajati obstoječemu režimu. Ne preostane mu drugega, kot da po ukazu oblasti opravi svojo dolžnost. Če tega v nacističnem režimu ne bi opravil, bi se mu slabo godilo oziroma bi moral računati z najhujšim. Kaznovati izsiljeno pripravljenost za delo, ki ne izkazuje nobene nemoralnosti, z izgubo svobode, bedo in smrtjo je preprosto zloraba človeškega dostojanstva ter protipravno razpolaganje z oblastjo nad človekom.

Gre za zapeljevanje v skrajnosti, ki so si med seboj hudičevo podobne, a vadijo nestrpnost brez vsakega uvida, da so v resnici krivci zapeljivci, ne pa zapeljani.

Kako pogosto sem z gospodom Bogom »razpravljal«, ali ni že končno prišel čas, da pokaže svojo moč, da se bo pravičen državljani spet lahko posvetil svojemu delu in kot njegova podoba zopet mirno deloval v njegovo čast. Nato sem se vedno znova vprašal: kaj si storil, da si si zaslužil tako grozno preizkušnjo, kaj si zakrivil? Resno sem presojal samega sebe, a nisem našel nič resno obremenilnega. Z nezadostnostmi, z manjšimi ali večjimi slabostmi so pač obremenjeni vsi ljudje. Pogosto nismo dovolj hvaležni gospodu Bogu, ko nam On izkazuje toliko dobrega in nam dopušča priti do časti in blaginje. A drugače sem vedno opravljal svoje delo, napenjal duha in živce za uspeh svojega gospodarstva, skrbel za ženo in otroka ter skušal biti prijazen in pravičen do vseh mojih zaposlenih in soljudi. Spraševanje vesti bi v nasprotnem primeru pokazalo drugačno sliko. Zaslužil sem denar, prišel do blaginje, skoraj do bogastva, a zaslužek ni bil nikoli povezan z nepoštenostjo. S politiko se v tuji deželi nisem ukvarjal. Resnica je, da mi skrajnosti niso bile všeč. To vendar ni bilo nič slabega. Moj Bog! Zakaj me predajaš tem grozotam? Danes vem, da me je le uslišal.

¹⁰ Eduard Zellweger (1901–1975), švicarski diplomat in politik. Med 1945 in 1949 je bil odposlanec za Jugoslavijo. *Historisches Lexikon der Schweiz*, Eduard Zellweger (1901–1975), <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D6770.php> (dostopno 11. 7. 2017).

25. april 1946 je bil zame posebno črn dan. Da bi vsaj malo pobegnil iz mučne utesnjenosti in dolgčasa svoje celice, sem se prostovoljno javil za pletenje košev, kar sem lahko opravljal sede. Ko sem se omenjenega dne vrnil z dela v svojo celico, sem po naključju za kratek čas ostal sam. Paznik Lontscheritsch, ki je po delu pregledoval celice, je bil pijan. Ko sem slišal, da je že trpinčil dva sojetnika – šlo je za Karara in Nerata – je kmalu z ročajem pištole planil tudi nad mene, čeprav sem popolnoma tiho sedel v svoji celici. Besen sem mu dejal, da se ne pustim kar tako tolči; če ima kakšno pritožbo, naj jo javi komandantu. Preveč strahopeten, da bi dalje pritiskal name, si je paznik priskrbel okrepitev v osebi svojega pomočnika Josefa Ovnitschka, nakar sta

Ta starec, shujšan na 30 kilogramov, je bil pred svojo smrtjo tako pretepen, da so mu zaradi podhranjenosti na plano pogledale gole kosti.

me skupaj obvladala in grozno pretepla. Okrvavljen sem bil odveden v klet in tam postavljen pred zid, da bi me likvidirala. A preden bi me milostna krogla zadela in tako končala moje trpljenje, je prišel tretji paznik in zahteval, da moram biti pred usmrтитvijo še mučen. Pripeljan sem bil v bunker, slečen, vkleenjen v verige in privezan na obroč v tleh. V tem nemočnem položaju sem pretrpel najhujše pretepanje z jeklenim bičem. Od bolečin sem se tako zelo napel, da se je veriga, s katero sem bil privezan na tla, strgala in v odboju enega od mojih mučiteljev lahko zadela po bradi, ne da bi ga poškodovala. Po tem so popolnoma pobesneli.

Ko sem ponoči v mlaki krvi prišel k zavesti, sem opazil, da sem dobil pretres možganov. Imel sem močne napade bruhanja in neverjetne bolečine v glavi; poleg tega sem imel še vročino. Kljub mojemu klavrnemu stanju se je pretepanje v isti noči še dvakrat ponovilo. Vsakič, ko sem padel v nezavest, so me moji mučitelji polili z vedrom mrzle vode, to je bilo vse, kar so storili zame. Brez zdravniške oskrbe, brez odeje, da – to je bilo najhujše – brez pitne vode so me do 2. maja, torej polnih sedem dni, pustili ležati v bunkerju. Juho so mi prinesli v posodi, ki jo je moj predhodnik prej uporabljal kot stranišče. Iztrebke so stresli ven in nato nalili juho v posodo, ne da bi jo prej vsaj zasilno očistili. To, da sem to gnusno brozgo vendarle pojedel, dovolj jasno priča o moji strašni lakoti.

Moje stanje se je od tedaj zelo hitro poslabšalo in imel sem občutek, da nisem več daleč od smrti. Toda takrat sem bil zaradi pošiljk hrane že pod določenim nadzorom švicarskega konzulata, vsaj toliko, da so vedeli za mojo prisotnost v t. i. moški kaznilnici v Mariboru. Samo tej okoliščini se moram zahvaliti, da so moji mučitelji imeli določene pomisleke pred tem, da bi me preprosto pustili umreti; gotovo so se bali nadležnih poizvedovanj.

Tako sem bil sredi maja nenadoma prepeljan v ambulanto, kamor sem prišel s popolnoma ranjenim telesom, za kar lahko navedem tudi priče. Prvič po enem letu sem imel na razpolago posteljo, ki je bila od časa do časa celo prevlečena s svežo rjuho. Prehrana v tej ambulanti sicer ni bila nič boljša, vendar sem si lahko tudi tukaj pomagal z živili, ki sem jih prejel od zunaj, tako da sem si v dveh in pol mesecih bivanja v ambulanti telesno precej opomogel.

PRED OZNOVSKIM SODIŠČEM

1. junija 1946, torej po trinajstmesečnem priporu, sem bil postavljen pred sodišče. Izjemoma so mi odobrili celo zagovornika, vendar je bila ta koncesija izničena s tem, da pred sodno obravnavo nisem smel z njim izmenjati niti ene same besede. Ker ga torej nisem mogel podučiti [o svojem stanju], mi je njegova prisotnost le malo koristila. Sodni kolegij je bil sestavljen iz poklicnega

sodnika in dveh prisednikov, ki sta morala biti zanesljiva komunista; njuna osnovna naloga je bila nadzor nad sodnikom. Bilo je znano, da so bili sodniki, katerih sodbe po mnenju državnega tožilca in prisednikov niso bile dovolj ostre, pogostokrat aretirani izven sodne dvorane, obsojeni na prisilno delo ali v najboljšem primeru prisilno upokojeni. Zaradi teh okoliščin je med redkimi poklicnimi sodniki, ki so obdržali svojo službo, vladalo resnično panično vzdušje.

Med sojenjem so se obtožbe proti meni – kot je bilo pričakovati – izkazale za nizkotna obrekovanja, in to tako jasno, da me je sodnik moral oprostiti.

A moje upanje, da bom sedaj takoj izpuščen, je bilo grenko opeharjeno. Nasprotno, bil sem vrnjen nazaj v svojo celico, kakor da ne bi bil oproščen, temveč obsojen.

Čas do druge sodne obravnave je državni tožilec dr. Sakrajsek izkoristil za to, da se je z avtom vozil okrog in iskal osebe na slabem glasu, med drugim pocestnice, in jim naročil, da morajo pričati proti meni. Dan pred drugo obravnavo je ponovno poiskal zadevne osebe, verjetno zato, da bi svoja pričevanja še podkrepile. Ta previdnostni ukrep pa mu ni nič koristil; komaj so prišle pred sodišče, so se njegove »priče« zapletle v protislovja, tako da so bile razkrinkane kot lažnive, kar so v resnici tudi bile. Na tej podlagi bi moral biti ponovno oproščen.

Takšen razvoj [obrnave] ni ustrezal državnemu tožilcu. Sodba je bila sicer že dvakrat odločena v mojo korist, vendar je ni hotel priznati in podpisati. Potrebno je poznati jugoslovanske razmere, da bi lahko vedeli, da je državni tožilec tam ena najpomembnejših oseb javnega življenja ter sodniku močno nadrejen. V resnici je skoraj vsemogočen in nadzira življenje ljudi do njihovega najintimnejšega področja. Zaradi njegovega nepriznavanja moje oprostilne sodbe sem bil ponovno pripeljan nazaj v svojo celico, pri čemer si je moč predstavljati stopnjo mojega razočaranja, ki je mejilo že na obupanost. Tako zelena svoboda, ki sem jo skoraj že držal v rokah, je spet za nedoločen čas, morda za vedno, izginila izpred mojih oči. Nisem slutil, da je moj primer medtem postal povod za srečanje vseh državnih tožilcev, ki so v svoji zbežanosti navsezadnje poklicali notranje ministrstvo v Ljubljani in prosili za navodila. Od tam je sledilo navodilo, naj me v skladu z ugodno sodbo spustijo na prostost.

Ko so isti večer poklicali moje ime in mi ukazali, naj s seboj vzamem »vse«, kar posedujem, sem štel za veliko verjetneje, da grem v smrt kot pa na svobodo, in nisem verjel pazniku, ko mi je sporočil, da lahko grem domov.

Že po moji prvi oprostilni sodbi me je starejši paznik, ki mi je bil naklonjen, opozoril, naj se ne vračam domov. Niso si me sicer drznili likvidirati v zaporu, ker bi jim lahko [švicarsko] poslaništvo delalo preglavice, a sem preprosto vedel preveč, da bi lahko ostal živ. Zunaj zapora bo nekega dne »neznani storilec« dokončal to, kar je bilo prej nemogoče.

To svarilo, katerega upravičenost sem še predobro spoznal, sem si vzel k srcu. Nekajkrat sem se sicer nepričakovano še pojavil na svojem posestvu in spravil še nekatere stvari, ki so bile dragocene in ohranjene, na varno, toda nikoli nisem tam prespal, temveč sem vsako noč menjal svoje prebivališče. Tako sem živel v stalni negotovosti, slabše kot preganjana divjad. Moja goreča želja je bila, da se vrnem nazaj v domovino in se pridružim svoji družini. Seveda mi je Ozna zavračala dovoljenja za izstop iz države in mi iz varnostih razlogov vzela potni list. Končno sem se obrnil na švicarski konzulat v Zagrebu s prošnjo za posredovanje. Imena tega pogumnega in na pomoč pripravljenega moža, ki mu veliko dolgujem, se ne spominjam, saj je moj spomin močno trpel zaradi mnogih udarcev po glavi, ki sem jih prejel v času svojega bivanja v zaporu. Vsekakor se je zavzel zame, nakar je Ozna zaradi nepoznavanja mojega lastnega naslova sporočila mojemu odvetniku, naj se oglasim pri njih v Ljubljani, kjer bom prejel potni list vključno z izstopno vizo.

Po mnogih slabih izkušnjah, ki sem jih imel z Ozno, sem zavohal past. Namesto da bi sam odšel v Ljubljano, sem tja poslal svojega odvetnika, ki sem mu dal sodno overjeno pooblastilo. Potnega lista mu niso izročili. Sklicevali so se na majhno formalno napako, ki naj bi bila popravljena v dveh tednih. Čeprav je moj pooblaščenec skoraj vsak dan terjal potni list, ga tudi kasneje ni dobil.

Potem ko sem ves mesec opazoval to komedijo, mi je konzul v Zagrebu obljubil, da bo šel z mano na Ozno in me po prejetju mojega potnega lista nemudoma sam odpeljal na mejo, da se mi ne bo moglo nič več pripetiti. A tudi on ni dobil zame tako nujnega dokumenta. Hvala Bogu si je znal pomagati: v notranjem ministrstvu je imel prijatelja, ki mu je naročil, naj spravi zadevo v red. Ta moški je resnično držal besedo in nekega dne me je poklical konzul preko nekega kmeta, ki je bil redno obveščen o mojem nahajališču, in mi zaupal, da mi bo jutri prinesel potni list. Vesel sem ga naslednjega jutra sprejel na železniški postaji v Mariboru.

Kot sva se že prej dogovorila, me je konzul pospremil vse do meje z Avstrijo, ki sem jo še isti dan prestopil brez posebnih težav.

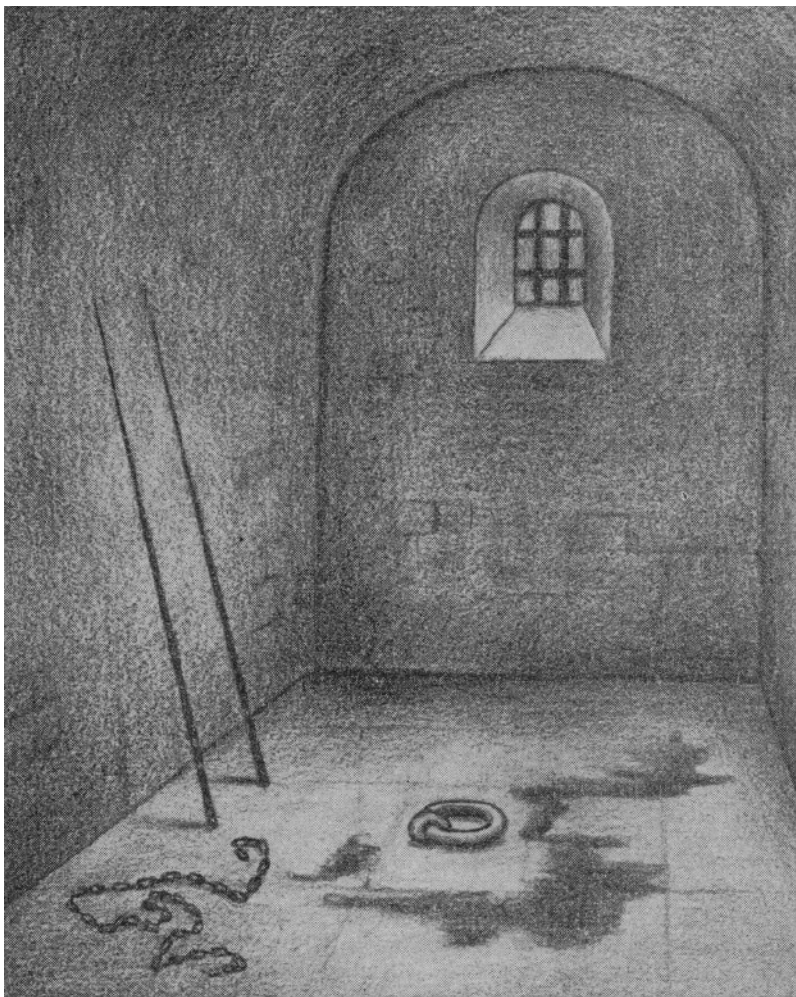
Olajšanje, ki sem ga občutil, ko sem končno stopil na tla tuje dežele in sem končno smel verjeti, da sem se izmuznil Ozni, je bilo nepopisno, z besedami ga ne morem obnoviti. Cela vrsta ugodnih, čudovitih naključij, ki so mejila na čudež, in moje švicarsko državljanstvo so me rešili skoraj gotove smrti.

Preden sem zapustil Jugoslavijo, sem angleškemu generalnemu konzulu in vicekonzulu na njuno željo izročil pisen popis svojih doživetij v treh izvodih.

Prosili so me tako za moj jugoslovanski kakor tudi za švicarski naslov, v primeru, da bi morali mojo izjavo kdaj uporabiti.

Po vrnitvi sem svojo zgodbo prijavil tudi zunanjemu ministrstvu v Bernu. Ni mi znano, ali je moj nezaslišani primer pripeljal do kakšne demarše. Nihče

naj ne misli, da je v tem poročilu pretirana ena sama beseda; nasprotno, poročilo je nepopolno. Za resnico povedanega jamčim s svojo častjo.

Pred smrtjo bi moral prestati še mučenje. Zato so me pripeljali v klet in me popolnoma slekli, vklenili v na tla pritrjen obroč in me do izgube zavesti pretepli z jeklenimi palicami.

EPILOG

Pred izdajo tega dela je založba pridobila pričevanje očitovcev o poteku usmrtev po posredovanju avtorja pričujočega poročila. Ta opis prihaja od matere in hčere, ki sta stopali po isti poti kot smrti zapisani, o katerih poroča naš švicarski državljani. Imen iz znanih razlogov ne smemo objaviti, čeprav obe

danes živita skrito v drugi deželi daleč stran od [morebitnega] strela. Njun naslov pa je za švicarske oblasti deponiran pri založbi. Pripoved je bila dobesedno, brez vsake slogovne spremembe ali popravka, natisnjena ter ponazarja potek in predzgodovino s popolno jasnostjo. Enostavni način pisanja preprostih žensk omogoča bralcu, da si ustvari nazorno sliko o dogajanju in rešitvi, ki meji na čudež, kot da bi se pred njegovimi duhovnimi očmi odvrtel film. Poročilo se glasi:

9. januarja 1946 so se tudi v vseh krajih v okolici Maribora na Dravi pojavili tovarnjaki Ozne. Na mojo grozo se je eden izmed njih ustavil tudi pred mojo majhno hiško, kjer sem s svojo 21-letno hčerjo pravkar delala na našem majhnem posestvu. Ura je bila 10. Vstopila sta dva oborožena moška, divjega in mrkega pogleda, in prebrala z lista moje ime in ime mojega sina. Imena moje hčere na listku očitno ni bilo. Svojega 17-letnega sina sem morala hitro poklicati iz delavnice njegovega mojstra. Ko se je pojavil, smo se morali hitro obleči in se pripraviti na pot. Ko smo nameravali zapustiti hiško, je moja hči dejala: »Ne, mati, kamor moraš iti, tja pojdem s tabo tudi jaz.« Zaklenili smo našo hiško in se z razbijajočimi srci povzpeli na tovarnjak. Na njem so že bile številne osebe, ki smo jih zelo dobro poznali, med potjo pa se nam jih je pridružilo še mnogo. Ko je bilo vozilo polno, je odpeljalo k šoli. Surovo so nas odpeljali v učilnico. Tam se je pričelo boječe šušljanje in šepet: »Kaj se bo zgodilo z nami, bomo zaslišani?« »O ne, o čem le!« Po nekaj urah so nas ponovno posadili na tovarnjak in nas odpeljali naprej do bogoslovnega semenišča na obrobju mesta.¹¹ Tukaj se je do večera zbralo toliko ljudi, da so napolnili šest velikih sob. Vsi so bili očitno prestrašeni. Napolnjeval jih je strah negotovosti. Nič niso občutili lakote in sploh niso opazili, da niso dobili nič hrane. Ravnanje partizanov¹² je postajalo vse bolj grobo. Toplji so nas s pestmi in brcali z vojaškimi škornji. Na ustnicah vsakogar izmed nas je bilo samo eno vprašanje: Kaj bodo storili z nami, kaj se nam bo zgodilo? Nas bodo pregnali čez bližnjo mejo? Vmes je bilo tako veliko otrok, družina A. iz sosednje ulice s štirimi ljubkimi fantki, gospe B. in F., katerih moža so bili pred kratkim odpeljali.

Pozno zvečer, proti 10. uri, so ponovno prispeli številni tovarnjaki. Pognali so nas po stopnicah dol, tiste, ki se v temi niso znašli, so toplji, zato so padli, drugi so nato padli preko njih in partizani so že uporabili puškina kopita.

¹¹ Stavba bogoslovja na Vrbanski 30 pod Kalvarijo. Dograjena je bila že 1939 in naj bi se v šolskem letu 1940/1941 prvi bogoslovci že vselili, toda nacisti so stavbo zasegli. Po vojni pa je bila stavba nacionalizirana. Danes se tam nahajata Zavod Antona Martina Slomška ter Biotehniška šola Maribor. Hvala dr. Alešu Mavru za to informacijo.

¹² V tem pričevanju je termin »partizan« uporabljen povsem napačno. Ker pa žal sam vir ne navaja, za pripadnike katerih enot je šlo (KNOJ, OZNA, etc.) oz. jih ne razlikuje, sem se držal načela dobesednega prevajanja.

Skozi temo ulic so številni tovarnjaki zdrveli k sodnemu zaporu. Tam je bila množica nesrečnikov razdeljena po vseh razpoložljivih sobah in celicah. Tukaj je bila svetloba – zopet novi znanci. Gospa M. s svojim sinom, ki nam je drgetajoča po vsem telesu povedala, da so njenega moža, marljivega mojstra, včeraj z mnogimi drugimi nagnali v zaklonski jašek in nato vanj vrgli ročne granate. Postajalo je bolj in bolj grozno. Odprla so se vrata: »Trije mladi moški ven!« Moj naivni sin je očitno mislil, da bo treba opraviti kakšno delo, in je odšel z njimi. Druga dva sta bila fanta iz družine A. Kmalu se je to nadaljevalo na isti način. Ko so v naši sobi ostale samo ženske, je zadonel klic: »Vse babe!« Na hodniku so se nekateri partizani posmehljivo smejali in vpili: »Aha, švabske kurbe!« Med nami je bilo mnogo zgrbljenih belolasih stark in mladih deklet. Čeprav sem bila zelo zajetna ženska, me je partizan tako močno udaril v ramo, da sem se opotekla več korakov naprej in se komaj obdržala pokonci. Vse svoje žive dni sem vendar delala samo v kmetijstvu. Zgrožene smo zagledale vzdolž daljše stene velike sobe tri vrste moških, slečenih do perila, ki so imeli roke zvezane na hrbtu in bili z žico na rokah zvezani v pare. Vsi so bili močno sklonjeni naprej. Večina je morala biti grozno pretepenih, saj so imeli okrvavljene glave in ušesa, vratove in roke. Pri nekaterih je kri še vedno tekla. Nekateri so hudo stokali. Sedaj so prišle na vrsto ženske. Divji ukaz: »Slecite si zgornja oblačila!« Moji hčeri je eden strgal verižico. Čeprav šibkega srca, se je znala marsikdaj čudovito obvladati. Tako mu je tudi tokrat rekla: »Verižica ni vredna toliko, kot si misliš.« Nato so sledili prstani, uhani, ure in denar. Prtljago smo morali pustiti že v sobi. Sedaj so pričeli z ženskami oblikovati četrto vrsto. Roke smo že imele zvezane na hrbtu. Zdaj so nas želeli na rokah v dvojce zvezati z žico. Ko je želel [partizan] mojo hčer zvezati skupaj s šepavo, premožno ženo, ga je moj otrok roteče prosil, naj jo vendarle zveže skupaj z materjo. Tej prošnji so ugodili. Jaz sem ga rotila, naj mojo hčer pošlje domov, saj sploh ni bila na seznamu in njeno ime sploh ni bilo prebrano, želela me je samo spremiti. Sedaj vendar ne more postati žrtev svoje otroške ljubezni. »Tisina«, je zakričal, in nobene besede več. In vedno znova je nahrulil ljudi: »Tisina!« Nič ni pomagalo, bili sva zvezani skupaj. Njene ustnice so postale blede kot kreda, prsti modri. Dobila je srčni napad, padla na tla in me potegnila s sabo. Nato so jo za kratek čas odvezali od mene in jo polili z vodo. Medtem se je slačenje in vezanje nemoteno nadaljevalo. Nastala je že cela gora oblačil. Kdor je imel boljše čevlje, se je moral tudi sezuti. Število vrst je naraščalo, prišli so novi znanci, družina P. iz L., daleč okrog znana zaradi svojega bogastva, a tudi zaradi svoje gostoljubnosti.

Ko je bila soba polna, so nas pričeli gnati dol čez hodnike in stopnišča. Jokajoč sem vprašala svojo hčer: »Za božjo voljo, kam nas peljejo?« Hladnokrvno je odgovorila: »Tja, kjer so že ostali.« Zlomilo se mi je srce, zašepetala sem ji: »Zakaj si vendar odšla z mano? Zdaj sem jaz kriva za tvojo nesrečo.«

Moja hiša na pohorskem posestvu, v katero sem po svoji izpustitvi iz strahu pred novo aretacijo le nekajkrat za kratek čas vstopil.

Na vseh zavojih stopnišča so v nišah stali partizani in se posmehljivo smejali. Na dvorišču so čakali tovornjaki. V vsak tovornjak so morali stlačiti okrog 60 ljudi. Na robovih so lahko posamezniki stali, drugi so čepeli, moja hči in jaz sva klečali. Dlani in rok skorajda nisva več čutili. Čeprav je bila ledeno mrzla januarska noč, nama je tekel znoj. Naenkrat smo se odpeljali z divjim tempom. Slišali sva, kako je vozilo zapeljalo čez dravski most, nato naprej po Reichsstrasse¹³ proti jugu. V Hočah smo se obrnili na Pohorsko cesto, novo avtomobilsko cesto na pohorsko pogorje. Ihtenje in kriki prestrašenih so postajali vedno glasnejši. »Tisina!« so nas nahrulili. Prazni kamioni so nam pripeljali nasproti in se odpeljali mimo. Kmalu smo dosegli pogorje in zapeljali po serpentinah navzgor. Na izogibališčih smo se morali ustaviti in spustiti mimo vračajoče se tovornjake. Partizani, ki so sedeli v njih in prepevali, so zaporedoma repetirali svoje puške. Zdaj ni bilo nikogar več med nami, ki bi bil v dvomu. Moja hči me je tolažila in mi zašepetala na uho: »Pomiri se, saj bo trajalo samo še trenutek.« Ko smo prispeli že visoko, v bližino Sv. Areha, se je vozilo ustavilo. »Deset dol«, nam je zakričal. Teh deset je postavil v pet parov in jih odpeljal približno 20 do 30 korakov stran v gozd na rob nekega jarka. Ko so počili prvi streli, so preostali v vozilu začeli divje kričati. Nato so prišli

¹³ Današnja Masarykova ulica. Podrobneje glej: Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice*. Maribor 2005, str. 155.

po naslednjih deset. V petem paru je bila šepajoča gospa iz W. Moja hči ga je prosila: »Vzemi tudi naju, da bo temu konec.« »Pridita«, je bil njegov ukaz.

To je bila zadnja pot. Pot je rahlo vzpenjajoče se peljala stran od tovarnjaka skozi gosti gozd. Sneg je bil že steptan v stezo. En partizan je hodil na čelu, po eden na vsaki strani kolone čisto spredaj in eden na koncu. Ženska z okvarjeno nogo je bila v petem paru. Skupina je hitro napredovala in hitela dobesedno v smrt. Šepava gospa je kaj kmalu padla in potegnila s seboj še svojo tovarišico. Zadnji partizan je moral obe postaviti na noge in ju nato spremljati pod roko. Tako sva s hčerjo ostali na koncu [kolone] in medtem ko sem s sklonjeno glavo jokala ter mi je hčerka dejala: »Mati, ne bo več dolgo trajalo, en pok in vse bo končano«, se je peti par, ki ga je partizan trudoma vlačil s seboj, že nekoliko oddaljil od naju. Tedaj mi je hči rekla: »Mati, pojdiva tja vstran v gozd, saj se ne more niti obrniti proti nama.« »To nama vendar nič ne pomaga, ko naju ujamejo, naju bodo takoj pobili s kopiti.« »Ne, ne, le pridi, a nikar ne padi po tleh.« Šli sva tako hitro, kot je bilo mogoče, in ko sva prišli mogoče 30 korakov stran, sva zgoraj že slišali strele. Slišali so se nenavadno zamolklo. Strahoma sva napredovali dalje. Naenkrat sva obe zgrmeli naprej v sneg. Ta je bil ponekod globok do kolen in tla neravna. Mislila sem, da je vse izgubljeno. Mrzel pot nama je tekel po čelu, sneg nama je silil v usta, ker sva z obrazi ležali na njem. Bili sva že tako daleč, da vračajočih se partizanov nisva več videli. Niso naju iskali; verjetno so morali šteti do deset, kot je bilo običajno, in nato pozabili na naju, ker sva bili šesti par. Kaj zdaj? Majhen mesečev krajec je stal na robu nebesnega svoda. Slišali sva zadnji tovarnjak odropotati stran. Moja hči se je divje zvijala. Ni mi jasno, kako je zmogla z usti doseči mesto, kjer sva bili skupaj zvezani na rokah. Dolgo je skušala pregrizniti žico in pri tem tudi mene večkrat močno ugriznila. Neštetokrat je žico z zobmi krivila sem ter tja, dokler se ni zlomila. V tem trenutku sem pomislila, da nama je nedolžna duša mojega sinčka, ki je bil zagotovo v prvem vozilu in zdaj že leži zgoraj v grobu, morala priskočiti na pomoč. Ampak tedaj sva imeli roke še zvezane na hrbtu. Hči se je v snegu hitro obrnila in pričela gristi spono na mojih rokah. Tam nisem občutila nobenega ugriza več. Po nekaj tesnobnih minutah se ji je posrečilo tudi tukaj. Zdaj je isto zahtevala od mene – ampak kako naj bi to storila? Manjkalo mi je že veliko zob in prsti so bili [debeli] kot krofi ter popolnoma brez občutka. Prav tako nisva več imeli žepnega nožička. »Ljubi otrok, jaz tega ne zmorem! Skušaj vstati in pojdi takšna z mano.« Čez nekaj časa sem vzela lasnico. Trikrat toliko časa sem se trudila na vse načine, preden sem lahko njej, svoji rešiteljici, končno osvobodila roke. Še vedno sva neslišno ležali, saj sva si za vsakim grmom predstavljali partizana. Poslušali sva in poslušali, ampak nič se ni premaknilo. Zdelo se nama je, kot da se od daleč znova približuje tovarnjak. »Pokonci in naprej«, je tiho zaklicala hči. Šli sva urno po ubrani smeri dalje, vedno po hribu navzdol. Občutek sreče, občutek svobode nama

je dajal moč. Le občasno se mi je zazdelo, da bi morala nazaj, navzgor k jarku iskat svojega sina. Spotikali sva se naprej. Neštetokrat sva padli, si popraskali roke in noge na grčah, deblih in kamnih. Naravnost je šlo navzdol, čez jarke z malo vode in poledenelimi robovi, na katerih nama je spodrsnilo. Postopoma nama je postalo v glavi vedno bolj vroče. Drdranje tovornjaka je bilo vedno glasnejše. Ko sva v gozdu prestopili manjši grič, sva globoko spodaj zagledali žaromete naslednjega tovornjaka. A bil je dovolj daleč.

Hitro je šlo dalje. Moji čevlji že dolgo niso več imeli pete, hčerine nogavice so bile tako raztrgane, da so ji tolkle ob gležnje. Tako je šlo naprej, zagotovo kakšne tri ure. Prišli sva na planoto Polana¹⁴ in bili vedno bolj na varnem, ker mi to področje ni bilo neznano. Po dolgem času sva prišli mimo križne kapele¹⁵ in nato zavili po poti mimo W.-mlina. Zaradi psa sva tam morali narediti precejšen ovinek. S težavo sva prekoračili tudi mlinski potok. Čez pol ure sva bili v R.[azvanju]. Pričelo se je že rahlo daniti. Potrkali sva pri hiši P. Bilo je sicer odprto, toda niso naju hoteli spustiti noter. Ljudi je bilo preveč strah. Dobila sem raztrgan moški plašč, moja hči enako obleko. Z dvema raztrganima naglavnima rutama sva nadaljevali pot. Tukaj spodaj v dolini je bila cesta prašna, sneg je ležal le zgoraj v pogorju. Šli sva naprej ob robu gozda, da ne bi na cesti koga srečali. Končno sva prispeli – bilo je že svetleje – do [nama] poznane družine. Stanovalci so že bili pokonci, toda mož je še spal. On nama ne bi dovolil prenočišča, a žena naju je odpeljala na seno. Splazili sva se noter, potem ko sva pred tem spili skodelico mleka, in ostali tam več ur. Ko je mož odšel, naju je žena zbudila. Umili sva si roke in noge, ki so bile čez in čez prekrite s krastami in ranami. Tukaj sva preživeli več dni na senu. Ponoči sva iskali stike [z ljudmi], da bi našli pot čez Dravo in nato do severne meje z Avstrijo. Tukaj mora biti moj opis luknjast, ker ne želim nikogar, ki mi je pomagal, pahniti v nesrečo. Rada bi samo omenila, da so bili ljudje tako zelo prestrašeni, da svojih obljub večinoma niso držali. Po nekaj dneh sva bili že prav blizu meje, toda vodnik se ni pojavil, tako da sva se ponoči vrnili nazaj v Maribor. Ko sva takrat šli mimo Hutterjevega bloka (tedaj največja in najmodernejša stanovanjska zgradba v Mariboru),¹⁶ bilo je po 9. uri zvečer, je iz stavbe prišla težko oborožena skupina partizanov. Sledili sva jim na precejšnji razdalji in videli, kako so vstopili v sodni zapor. Noči strahu se torej še niso končale. Od 9. do 24. januarja 1946 se je nadaljevalo na

¹⁴ Najverjetneje današnje območje naselja Polana v občini Hoče.

¹⁵ Cerkev Sv. Križ na Glivniku, imenovana tudi križna kapela.

¹⁶ Stavba so pričeli graditi leta 1940, vendar so jo končali šele leta 1945. Postaviti jo je dal lastnik tekstilne tovarne Josip Hutter, znan po skrbi za delavce (poseben pokojninski sklad ter delavska kolonija na Pobrežju). Komunistična oblast je njegovo premoženje zaplenila. Podrobneje o Hutterju glej: Jerneja Ferlež, *Josip Hutter in bivalna kultura Maribora*. Maribor, 2009.

isti način. Čez dva dni sva ponovili poskus – tokrat je uspelo. Malo lastnega denarja, ki so nama ga dali znanci, sva sicer porabili za plačilo vodnika, a po polnih treh tednih sva nekega jutra stopili na avstrijska tla. Neki civilist naju je usmeril do angleške postojanke. Tam sva prišli v toplo sobo in dobili obilo hrane. Neprekinjeno sva morali pripovedovati. Zmajevali so z glavo, znova in znova spraševali prevajalca po pojasnilih in menili, da to ni človeško mogoče. Lahko sva jima pokazali sledi žice na rokah in zapestjih, ki so bile tudi po treh tednih še dobro vidne. Prišli sva v karantensko taborišče in zdaj sva tu med tisočimi begunci brez oblek in brez čevljev, revni kot cerkveni miši, toda svobodni in lahko mirno spiva. Le ko pomislim na svojega sina, moram vedno planiti v jok. *A. Sch.*

Lovski gostje našega švicarskega državljana na pohorski domačiji. Vsako leto v pozni jeseni je bil na velikem posestvu organiziran lovski pogon. Fotografija je bila posneta nekaj let pred izbruhom vojne. Naš sodržavljan in njegovi gostje takrat niso slutili, da bi se lahko le nekaj let kasneje na Pohorju zgodili ti grozni dogodki. *Z A. Sch.* podpisano poročilo matere in hčere, ki sta se kot po čudežu rešili, se popolnoma ujema s poročilom našega sodržavljana, čeprav se po času nastanka nekoliko razlikujeta.